

דף שבו ע י

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 369

פרשת תולדות, תשס"א

dhinyd.zpit

השמיטה והנטישה

מצוות שנת השמיטה מופיעות בתורה מספר פעמים. לראשונה הן מופיעות בשמות כג י-יא בזו הלשון: "ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה. והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אבני עמך, ויתרם תאכל חית השדה, כן תעשה לכרמך לזיתך". שני הפעלים "תשמטנה", "ונטשתה" אמורים לאצור בתוכם את ההלכות העיקריות של שנת השמיטה, אך מה משמעותם של שני פעלים אלה?

כל הפרשנים עמדו על משמעותם של פעלים אלה, וכמספר הפרשנים – מספר הדעות. במכילתא נאמר: "תשמטנה – בעבודתה, ונטשתה – באכילתה", בברייתא (סוכה מד, ע"ב) נאמר: "תשמטנה – מלקשקש (מלעדור), ונטשתה – מלסקל"; רש"י פירש: "תשמטנה – מעבודתה, ונטשתה – מאכילה אחר זמן הביעור"; רשב"ם פירש: "תשמטנה – שלא תזרע, ונטשתה – שלא תאסוף תבואתה". הגדיל לעשות רבי עובדיה מספורנו, שפירש את "תשמטנה" – במובן של "שמיטת כספים", ואת "ונטשתה" – ב"שמיטת קרקע". בעקבות גישות אלו "צעדו" פרשנים מאוחרים, כל אחד עפ"י דרכו. דומה, כי עיון במקבילות המצויות בתנ"ך עשוי לסייע בפתרון הבעיה, ויש בו כדי להציע פרשנות לשני פעלים אלה מבלי להסתייג מן הפרשנים דלעיל.

נתחיל בשורש ש"מ ט:

בש"מ ט ב פרק ו, מתואר מסע ארון האלוקים מבית אבינדב עד גורן נכון. הארון הונח על גבי עגלה חדשה, והמלווים הובילוהו בשירה ובריקודים. נאמר שם (ו): "וישלח עֲזָה אל ארון האלקים ויאחז בו, כי שִׁמְטוּ הַבָּקָר". לדעת רש"י, הפועל "שִׁמְטוּ" הנו פועל יוצא, והמושא הישיר חסר, וכך יש להבין את הפסוק: "כי שִׁמְטוּהוּ הַבָּקָר ונענעוהו" (את הארון), כאילו כתוב: "כי שִׁמְטוּ הַבָּקָר את הארון". נראה אפוא, כי תוך כדי הובלת העגלה, תנועתה ונענועיה, נחלשה אחיזת הארון ונתערערה ישיבתו הבטוחה וההדוקה. ברגע זה שלח עֲזָה את ידו לאחוז בו ולמנוע את נפילתו, ומכאן, ש"שמוט" הוא ניגוד ל"אחוז". הרפיה מאחיזה משמעה השמטה, וכמובן – נפילה.

גם במל"ב פרק ט, כשיהוא תפס את השלטון בישראל ובא בשערי בית המלוכה – קיבלה את פניו איזבל בקריאה (לא): "השלום זמרי הרג אדניו"? יהוא נשא את פניו אל החלון שממנו ניבטה איזבל ושאל: "מי אתי מי"? ושניים שלושה סריסים השקיפו אליו ורמזו לו על תמיכתם בו. "ויאמר: שִׁמְטוּהוּ (כתיב: שִׁמְטוּהוּ), וישִׁמְטוּהוּ, וַיִּזּוּ מַדְמָה אל הקיר ואל הסוסים וירמסנה" (לג). יהוא לא אמר: "הפילוהו", "דחפוהו", "זירקוהו" או "השליכוהו". הוא אמר "שִׁמְטוּהוּ", ומכאן שהסריסים נדרשו להרפות את אחיזתם באיזבל ולגרומם להחלקתה כלפי מטה ולנפילתה על המשטח שלרגליו. השמטה היא אפוא – הרפיה מאחיזה (ראה עוד בדב' טו ב וביר' יז ד). עתה נעבור לשורש "נט"ש:

שתי משמעויות לשורש זה במקרא: האחת – "פיזור", כמו: "ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי" (שופ' טו ט), והשנייה – הזנחה והפקרה. משמעות שנייה זו מתאימה לפסוקנו, ובה מופיע פועל זה ברוב אזכוריו בתנ"ך.

כאשר גדעון מתלונן בפני המלאך ואומר: "ועתה נטֶשנו ה' ויתננו בכף מדין" (שופ' ו יג), הוא מבקש לומר שה' זנח את עמו, הפקיר אותו. כאשר שמואל אומר לשאול: "והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לך" (שמו"א י ב) מתכוון אף הוא להזנחה: קיש זנח את דאגתו לאתונות והחל לדאוג לשאול ולמלוויו; וכאשר אליאב – אחיו הגדול של דוד – רואה, כי דוד הגיע למחנה המלחמתי, הוא גוער בו ואומר: "למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר" (שמו"א יז כח), אף הוא מתכוון להצביע על הזנחת הצאן ועל הפקרתו. נמצאנו למדים, כי "שמ"ט" משמעותו עזיבה, במובן של הרפיה, של אי-אחיזה, ואילו "נט"ש" בא במשמעות של הזנחה והפקרה.

לאור הנאמר לעיל, יש בפסוקנו – "והשביעת תשמטנה ונטשתה" – שתי הוראות: **לשמוט**, דהיינו: להרפות מן האדמה – לא לאחוז בה עוד, **ולנטוש**, דהיינו: להזניחה ולהפקירה. בשים לב לעובדה שהאחיזה בקרקע באה לידי ביטוי בעבודה, הרי ששמיטת הקרקע משמעה, הפסקת העבודה, ובשים לב לעובדה שבשנת השמיטה נדרש האדם להפקיר את אדמתו, הרי שנטישת הקרקע משמעה פריצת הגדרות (עיין מכילתא דר"י לשמ' כג יא) והפקרת כל הגדל בה.

דברים אלה מקבלים גיבוי, סיוע ואסמכתא מן התקבולת הנוגדת שבין שני פסוקים הסמוכים זה לזה. בראשון נאמר: "ושש שנים **תזרע** את ארצך **ואספת** את תבואתה", ובשני – "והשביעת **תשמטנה ונטשתה**". לפנינו הוראה והיפוכה. בשש השנים "**תזרע** את ארצך", אך בשנה השביעית "תשמטנה", משמע הפסקת הזריעה. בשש השנים "ואספת את תבואתה", ובשנה השביעית: "ונטשתה", דהיינו: הפסקת איסוף התבואה, הפקרתה ומסירתה לכל דכפין.

ד"ר מאיר גרוזמן
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע